

Юлія ПОЛІКОВСЬКА

СУХОМЛИНОВ О. М.
КУЛЬТУРНІ ПОГРАНИЧЧЯ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА
СТАРУ ПРОБЛЕМУ: МОНОГРАФІЯ.

Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 212 с.

Монографія Олексія Сухомлинова «Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему» є продовженням попередніх студій автора над особливостями польсько-українського та буковинського мовного і культурного пограниччя, польською меншиною та діяльністю національних товариств в Україні, українською полоністикою та польською україністикою. У ній автор розкриває механізми та принципи функціонування культурних погранич, зокрема польсько-українського пограниччя. Олексій Сухомлинов порушує питання співжиття кількох культур: полілогу польсько-українсько-турецького простору Адамполя та мультикультуралізму Буковини. Дослідник заглиблюється у теоретичні питання полікультурності, колективної свідомості, історичного міфу, ідентичності та історичної пам'яті. Автор рекомендує свою монографію «студентам антропологам, історикам, соціологам, культурологам, філологам тощо, а також, як додаткову літературу при вивченні курсів культурознавства, словесності, польської мови тощо. Монографія може бути цікавою та корисною для широкого кола читачів, що займаються антропологією культури»¹.

Постулюючи в назві монографії «новий погляд на стару проблему», Олексій Сухомлинов намагається переглянути значення

¹ Сухомлинов О. М. Культурні пограниччя: Новий погляд на стару проблему: Монографія. Донецьк, 2008. – С. 2.

польсько-українських та польсько-турецьких стосунків в історичній ретроспективі, «наділити» Буковину функціями мультикультурного простору, оскільки «проаналізувавши чисельні дослідження, присвячені розглядуваній території, – автор стверджує, – що жодна з наукових праць не дає повного тлумачення феномену культури Буковини. Не виникає жодних застережень щодо територіально-географічних аспектів, проте культурологічний та антропологічний аналіз вимагає від науковців максимальної часової точності. Урахування хронотопічності культурних явищ на Буковині та історико-політичного контексту може нам розкрити механізми цього складного карпатського суспільного організму»².

Запропонований Сухомлиновим підхід базується на засадах мультидисциплінарного аналізу, поєднуючи підходи таких дисциплін, як: антропологія, історія, лінгвістика, соціологія та культурологія. Такий метод сприяє «поміркованому» прочитанню історії пограничних територій та розкодуванню мультикультурних знаків, а наріжним для даного дослідження є поняття історичної пам'яті як «явища закономірного, тому що культурні пограниччя можуть розглядатись у багатьох аспектах, у тому числі в антропо-соціологічному»³. Саме міждисциплінарність підходу є ключем до повноцінного висвітлення проблеми міжетнічних контактів. Сам автор зазначає, що «складність і надзвичайність цього суспільно-культурного явища вимагає всебічного вивчення та інтердисциплінарного підходу до аналізу цього регіону, його мешканців та міжлюдських реляцій. Такий підхід значно поширює горизонти дослідження, дозволяє інтерпретувати значно більшу кількість матеріалів і водночас є причиною суперечок та певної розгубленості у наукових колах»⁴.

У першій половині монографії «Загальні механізми та принципи функціонування культурного пограниччя»⁵ автор дає оцінку стану дослідженості теми, історіографічним проблемам, множинності думок та тлумачить основні поняття, обґрунтовуючи доцільність

² Там само. – С. 122.

³ Там само. – С. 19.

⁴ Там само. – С. 50.

⁵ Там само. – С. 9–79.

використання того чи іншого терміну. Серед основних понять, що визначають культурне пограниччя, він виокремлює категорії «колективної свідомості», «історичної пам'яті», «національної ідентичності», «малої вітчизни», «міфу» тощо, які відкривають перед дослідником нові можливості для інтерпретації. У теоретичному розділі він аналізує польсько-українське пограниччя, визначаючи, що хоча Креси є типовим пограниччям (передусім культурним), проте, не всі пограниччя можна назвати «кресами». Термін «креси» має символічне значення для вихідців із пограниччя, оскільки «особливий статус прикордонних земель та ситуація на східних рубежах сприяли взаємопроникненню, взаємоторенню та співіснуванню Кресів як геополітичної території та Кресів як продукту свідомості, чуттєвості та досвіду, здобутого спільнотою»⁶.

У роботі розглядається явище «кресової свідомості», яка об'єднує народи, що проживають на т.зв. кресовому просторі – спільний історичний досвід, пам'ять, культуру. Так, тема Кресів охоплює не лише східний простір пограниччя Речі Посполитої, але й опиняється в центрі уваги досліджень, що торкаються питання «багатокультурності» та «локальності», «глобалізації» та «спільності», «тотожності» тощо. Зважаючи на географічні аспекти, автор розрізняє «близькі» та «далекі» креси: «важливим моментом є часовий та просторовий аспекти. Віддаленість від центру прямо пропорційна інтенсивності культурних впливів: чим далі від етнічної Польщі, тим слабші культурні реляції поляків на Кресах з коронними землями і відчутніші впливи сусідніх народів»⁷. Щодо українського трактування мультикультуралізму, автор, посилаючись на першоджерела цього поняття та історичний контекст, зазначає: «аналізуючи праці українських дослідників, можна стверджувати, у науковому середовищі замість поняття пограниччя культур більш поширений (і в основі своїй нейтральний) термін мультикультуралізм»⁸.

⁶ Там само. – С. 60.

⁷ Там само. – С. 30–31.

⁸ Там само. – С. 55.

Крім того, у дослідженні важливе місце посідає аналіз польських кресових архетипів та міфів як складової пограничного способу мислення та регіональної ідентичності, а «доказом багатозначності пограниччя є основані на реальних географічних, історичних, політичних, соціальних та культурних чинниках міфи: екзотики, перехрестя шляхів та зіткнення культур, кордону, школи мужності, глухої пущі, царства природи, метафізичної природи, знищеної Аркадії, втраченого раю, вогнища шляхетської культури, народної стихії, антагонізмів, пекла історії, братської могили тощо»⁹. Дослідник простежує засади функціонування топосу «слов'янської Шотландії» у польській літературі від Ренесансу до Другої світової війни. Він вказує на чинники, що спричинили еволюцію образу Кресів та світогляду митців, робить висновки щодо джерел розбіжностей у візіях території пограниччя.

Друга частина монографії «Пограничність геополітичних просторів» є спробою пояснити функціонування культурних погранич у конкретних часопросторах, зокрема у Туреччині, на Буковині та Східній Україні. У дослідженні можемо подибати новий погляд на польсько-турецьку минувшину. Наведені істориком факти мають сформувані позитивне, позбавлене стереотипів, бачення історичного процесу та засвідчити культурні взаємовпливи на польсько-турецькому пограниччі. Частина монографії присвячена польському поселенню у Туреччині та особистостям, які були посередниками між двома культурами. Заслугою автора є те, що він наводить маловідомі факти з історії польсько-турецьких контактів, що може вплинути на зміну сприйняття Туреччини як суто орієнтальної держави.

Проблема регіоналізації поліетнічних теренів розглядається у чотирьох розділах: «Буковина як пограниччя культур (у контексті інтеграційних процесів у Європі)», «Буковинська багатокультурність: міф чи реальність?», «Буковинська спільнота Бердянська: синкретизм культури та регіональна ідентичність», «Релятивність мовного та культурного погранич». Дослідник простежує процеси формування буковинського регіонального етносу у різні історичні періоди, дає характеристику суспільно-

⁹ Там само. – С. 79.

культурним системам, що визначалися приналежністю до того чи іншого державного організму. На прикладі сучасного «буковинського руху», зокрема об'єднання буковинців у Бердянську, доводиться факт існування окремого регіонального типу ідентичності, яка, попри певні конфлікти та суперечки, що мали місце в історії цього краю, базується на толерантності та культурному полілозі.

В останніх розділах подається етнічна картина сучасної України. Використовуючи поняття «соціології міста», Олексій Сухомлинов теоретично обґрунтовує і впроваджує в науковий обіг термін «культурний тигель», що означає «місця зіткнення культур, етнокультурної структуризації та оцінки простору, що відбувається протягом незначного відрізка часу», а також «пограничний простір, якому властиві інтенсивні процеси культурної адаптації та інтеграції, своєрідної амальгамації, більшою мірою національної асиміляції та акультурації, де культурна penetрація та мовна інтерференція, через взаємовпливи культурних систем пришвидшує процеси творення регіональної культури та локальної ідентичності»¹⁰.

Підсумовуючи дослідження, Олексій Сухомлинов вказує на те, що «цей короткий нарис [...] є тільки ще однією спробою аналізу феномену погранич»¹¹. До сьогодні залишаються непоясненими механізми функціонування кресового геополітичного організму в самому центрі Європи. Чим більше з'являється досліджень, присвячених цій проблематиці, тим більше виникає нових запитань. Чи мешканці до кінця усвідомлюють власну винятковість, специфіку регіональної ідентичності? Чи міжетнічний діалог зможе стати ключем до порозуміння у конфліктних ситуаціях? Чи на сьогодні збереглися традиції міжкультурної взаємодії?

Гадаю, нерозкритим лишається питання Кресів, оскільки в даній монографії вони постають лише як польсько-українське пограниччя тоді, як територіальна та культурна присутність білоруського та литовського народів лишається поза увагою. Крім того, видається, що автор недооцінює значення єврейського компонента та його вплив на цільність цього явища.

¹⁰ Там само. – С. 161.

¹¹ Там само. – С. 139.

Утім, Олексій Сухомлинов зробив значний внесок у дослідження проблеми «культурного пограниччя», оскільки дав аналіз точок зору щодо даної проблеми в українській та зарубіжній історіографії та оновив науково-термінологічний апарат, змінивши постановку проблеми у дослідженнях конкретних геополітичних територій, зокрема польсько-українського пограниччя Кресів, полікультурної Буковини, польського острова в турецькому морі – Адамполя.